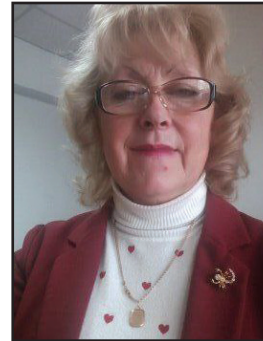

**ПАВЛО КУКУРУЗА – ВИДАВЕЦЬ, РЕДАКТОР,
ПРОСВІТЯНИН**

Марія ЧОРНИЙ,
завідувачка сектора краєзнавчої літератури
Наукової бібліотеки,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID:0000-0003-1557-3330

Анотація. У статті висвітлюється життя, видавнича, просвітницька і громадська діяльність Павла Кукурузи в 20–30-х роках на Закарпатті. Подається короткий аналіз матеріалів часопису «Пчілка»

(1923–1932), редактором якого був Павло Кукуруза.

Ключові слова: *Павло Кукуруза, бджолярство, редакторська діяльність, видавнича діяльність, часопис “Пчілка”, просвітницька робота, Карпатська Україна.*

Повертаючи із забуття визначні постаті краю для заповнення всіх «білих плям» в історії розвитку національно-культурного життя карпатського краю, не можемо оминати таку особистість, як редактор і видавець, літератор і бібліотекар Павло Кукуруза, чия активна діяльність в 20-х і 30-х роках на Закарпатті відіграла значну роль у розвитку освіти та культури краю, національному відродженні Карпатської України, у пропаганді і розвитку такої галузі сільського господарства, як бджолярство. На превеликий жаль, постаті Павла Кукурузи на сьогодні не приділено достатньої уваги. У краєзнавчій пресі знаходимо публікації П. Федаки, М. Мушинки З. Гренджі-Донської, присвячені ювілейним датам його життя і діяльності [1, 2, 3, 4].

Павло Кукуруза народився 4 березня 1896 року у містечку Нова Ушиця на Поділлі (Хмельницька обл.). Народну школу закінчив у рідному містечку. В 1917 році здобув середню освіту в Переяславі і того ж року вступив на студії в нововідкритий університет в Кам’янці-

Подільському.

Будучи студентом, працює у видавництві Подільської Губерніальної Управи, а під час літніх канікул у своєму повіті закладає читальні «Просвіти» і організовує при них драматичні аматорські гуртки.

Серйозно захоплюється виданням книг, першим його досягненням став вихід у світ збірника творів С. Руданського «Лірика, співомовки та байки» в 1918 році у рідній Новій Ушиці [1, с. 125]. Світова війна зашкодила Павлу Кукурузі реалізувати творчі задуми. Під тиском більшовиків він покидає рідне Поділля й зупиняється в далекій Варшаві. Однак його серце і душа тяглися до своїх людей – українців, тому невдовзі він переїжджає до Чехословаччини, а згодом на Закарпаття. Поселяється Павло Кукуруза в Ужгороді, і в 1922 році відкриває власне видавництво.

Та було в нього ще одне захоплення: бджільництво. Батьки вдома мали велику пасіку, і він з малих років залюбки бджолярив із батьком. На Закарпатті П. Кукуруза помітив надзвичайно сприятливі умови для ведення бджолярства, але переконався і в тому, що населення, хоч і займалося де-не-де бджолярством, вело його дуже примітивно. Із бажання прислужитися й допомогти людям у Павла Кукурузи виникає думка навчити закарпатське населення успішно займатися корисним сільськогосподарським промислом – бджолярством. Із цією метою у 1923 році започатковує видання часопису «Підкарпатське пчолярство», формальним редактором якого став директор початкової школи в селі Зарічево Іван Курах. Часопис виходив до 1926 року, про що згадує відомий науковець Микола Мушинка [2].

Працівниками цього видання стали студенти-агрономи, які студіювали в Празі і Подєбрадах. Ця група студентів заснувала в Ужгороді товариство «Рій», головою якого став Олександр Наріжний, а Павло Кукуруза – секретарем. Приїжджаючи на літній період до Ужгорода, студенти залюбки працювали на пасіці «Рою», яка згодом переросла у велику промислову пасіку. При товаристві працювали пасічницькі курси, організовувалися виставки, експозиції, члени товариства брали участь у Вседержавному Пасічницькому З'їзді. Душею товариства «Рій» став Павло Кукуруза. Як фахівець він докладав усі свої старання задля того, щоб удосконалити пасічництво на Закарпатті.

Крім редагування видання «Підкарпатське пчолярство», починає видавати і місячник «Пчолярство» (1923–1926) та пише кілька підручників для пасічників, започатковує в Ужгороді часопис

«Пчілка».

Двадцять років минулого століття – період входження території Закарпаття до складу Чехословацької республіки. Оскільки у Павла Кукурузи не було ще тоді чеського громадянства (одержав його аж 1937 року), він як емігрант не мав права мати ні свого видавництва, ні книжок під власним прізвищем, тому зареєстрував видавництво часопису й бібліотеку «Пчілки» у Товаристві «Просвіта» в Ужгороді, а Августин Волошин став відповідальним редактором часопису. «Пчілка» виходила з 1923 року до 1933 року, а її бібліотека існувала від 1923 до 1938 року.

2023 рік ознаменується 100-річчям з дня виходу першого номера часопису «Пчілка». В історії закарпатської преси «Пчілка» посідає особливе місце. У першому річнику часопису опубліковано цікаві й пізнавальні розповіді про бджіл, їх працю і життя. Аналізуючи зміст річника рік за роком, можна впевнено стверджувати, що «Пчілці» за час свого існування вдалося «пролетіти» великий еволюційний шлях. Із року в рік видання удосконалювалося. Так, до прикладу, якщо порівняємо зміст першого номера річника з передостаннім, дев'ятим, і останнім – десятим, то помітимо, що у першому – всі надруковані матеріали формувались за однією тематикою і присвячувалися бджолярству (вірші В. Гренджі-Донського «Медвѣдь и пчолы», «Несла пчолка»; Черкасенка С. «Медвѣдь и пчоляр», «Чмель и пчола»; Руданського С. «Циган-пчоляр» та ін.; оповідання: Реус И. «Трутнѣ»; Кржемен Й. «Пчола и чмель»; Ильницькій А. «Що розповѣв учитель дѣтям о пчолах»; Гнатюк В. «Пчола и гуска»; Грушка Я. «Байки о пчолах» та багато ін.; тематичні малюнки: «Старѣ пчолярѣ», «Рой на природѣ», «Як ростуть пчолячѣ дѣти?» тощо).

Наповнюваність змісту дев'ятого і десятого річника значно відрізнялася від перших випусків видання. Так, наприклад, поема Гренджі-Донського «Червона скала» вперше побачила світ на сторінках «Пчілки» і друкувалася у кількох номерах; у рубриці «Проза» вміщено твір І. Невицької «Пригоди Матвія Куколки», яка також опублікована у кількох номерах часопису; вміщено статті др. М. Брацайка «Театр «Просвѣты» та А. Волошина «Любѣть науку»; опубліковані «Причты» В. Бирчака та багато ін. Відкрилися нові розділи в часописі, зокрема «Наука и життя», «Нашим найменшим», «Весела сторінка», «Загадки», «Пласт», «Спорт», «Радіо-куток», «Фотографія» та ін.

Художня література, представлена в журналі «Пчілка» була трибуною закарпатських письменників. Тут друкувалися кращі літературні

твори як закарпатських авторів, так і відомих українських літераторів. З поезіями, драматичними і прозовими творами виступили Гренджа-Донський, Марко Бараболя, Марійка Підгірянка, О. Олесь, Ю. Боршош-Кум'ятський, Зореслав, Лука Дем'ян, А. Ворон, В. Пачовський, Ф. Потушняк, Наталена Королева та ін. З української класики друкувалися твори Т. Шевченка, І. Франка, С. Воробкевича, Ю. Федьковича, С. Руданського, інших відомих письменників.

Помітне місце у часописі відводиться фольклору, друкуються також переклади казок зарубіжних авторів, зокрема В. Бонзельса, Алоїза Ірасека, Сельми Лагерлеф, Божени Немцової та ін. Широко представлений цікавими публікаціями розділ «Статї и замѣтки з науки природознавства». Друкуються статті Ю. Сірого «Про небо и землю», М. Твордила «Літо», «Осінь», «Зима», «Весна», Валерії О'Коннор-Вілінської «Первѣсне життя чоловіка» та багато ін. Цікавими і пізнавальними є краєзнавчі матеріали про птахів, звірів і рослин Л. Бачинського, Ю. Сірого, С. Черкасенка, М. Твордила, М. Боровського та ін. У часописі з виходом нових номерів з'являються щоразу і нові рубрики, зокрема: «Загадки. Ребуси. Шаради», «Пластовий куток», «З життя великих людей», «Явища природи», «Спорт», «Фотографія», «Для розваги», «Що нам пишуть», «Дитяча сторінка» тощо. Особливо привабливими в журналі є ілюстрації високого мистецького рівня. Надзвичайно багато фотографій у шостому річнику за 1928–1929 роки.

Журнал «Пчілка» славився також розповідями про відомих українських письменників та діячів – Т. Шевченка, О. Духновича, Л. Глібова, Є. Маланюка, М. Драгоманова, С. Русову, В. О'Коннор-Вілінську та ін. [3, с. 286].

Праця Павла Кукурузи та всієї редакції «Пчілки» була нелегкою. В одному з номерів редакція писала: «Лише чудом, яке зветься поривом до національного відродження молодих, чудом та жертвністю тих людей, що працюють коло того видання, тримається «Пчілка», творячи те діло, що його мав би творити забезпечений матеріальними засобами зразковий журнал. «Пчілка» видається на убогій Закарпатті, не маючи до того ніяких субвенцій... Без фондів, без помочі, за позичені гроші, лише сильним бажанням піднести народну культуру нашої країни, що після довговічного сну пробудилася до нового життя, люди доброї волі взялися викристалізувати серед молоді гармонійні, прямі, сильні характери, щоб вони могли за правду єдину і найвищу постояти в повній вірі, що вона побідить...» [4, с. 61].

В одній зі своїх статей Василь Гренджа-Донський писав: «Не тільки дівчата, але і вчителі, а навіть батьки нетерпеливо очікували кожне число «Пчілки». Це була і читанка для дітей, і підручник для вчителів і журнал для батьків... Був це журнал надзвичайно цікавого змісту, в першій мірі для шкільної молоді, але була й органом закарпатських молодих і старших письменників... Крім поезії, статей, оповідань, байок, казок були тут згадки про театр, спорт, пласт, кіно, і все інше, що цікавило молодь...»

Знавці і історики літератури визнають великі заслуги «Пчілки», що дала поштовх до літературно культурних початків...» [4, с. 61–62].

У 1973 році «Пчілка» відзначає 50-ліття з дня виходу першого номера, Павло Кукуруза перечитує збережені річники і дуже радіє, що на його прохання про співпрацю відгукується дуже багато людей. До кого б він не звертався, знаходив охочих, які хотіли допомогти, «щоб «Пчілка» залітала і в наші найдальші села...» [4, с. 62].

Великою поміччю для Павла Кукурузи була і його дружина Маруся, з якою він одружився у 1929 році. Марія Воронська (дівоче прізвище) була відомою актрисою і солісткою (сопрано) Руського театру «Просвіти» та «Нової сцени» в Ужгороді. Коло співробітників «Пчілки» з роками значно розширюється, серед них письменники, педагоги, журналісти, громадські діячі. Павло Кукуруза з вдячністю згадував про подвижницьку працю всіх, хто сприяв виданню «Пчілки»: «На щастя, редакція «Пчілки» ніколи не лишалася сама в своїй праці самотньою, а мала завжди велику підтримку з боку співробітників. Всі, кого вабило світло культури і науки, хто уболівав тяжкою долею рідного люду, всі вони не пройшли байдуже повз те огнище, яке розпалила «Пчілка» і, хто чим міг, старався підкріпити цю ідейну працю, вкладаючи свої цеглини на розбудову своєї рідної культури, спрямованої на національне відродження Закарпаття... І коли це відродження виявило себе актом створення державної Карпатської України 1938 року, то тут якась мірка заслуги і цього скромного журналу, що під назвою «Пчілка» повних десять років вирощував молоде покоління Закарпаття...» [5, с. 283].

Праця Павла Кукурузи не обмежувалася лише редагуванням та виданням журналу «Пчілка». В 1930-х роках він працював у Педагогічному Товаристві, яке видавало шкільні підручники; допомагав Августину Волошину у складанні та виданні його читанок для народних шкіл та видав своїм власним коштом літографічним способом його педагогічні видання: «Дидактику», «Педагогіку», «Педагогічну

психологію», «Методику народношкільного навчання»; редагував «Літературний листок» – додаток до часопису «Свобода» в Ужгороді; видав кілька своїх власних праць з пасічництва, природознавства; підготовляв альбоми і атласи. На замовлення Шкільного реферату у видавництві «Пчілки» Павло Кукуруза видав «Атлас рослин» Михайла Боровського (1929) у п'яти кольорах чотирма мовами – латинською, українською, чеською і угорською із зазначенням лікарських і отруйних рослин, великим форматом, у твердій оправі, та «Атлас звірят» Олександра Грабаря (1925) [4, с. 63].

Павло Кукуруза брав активну участь у закарпатських культурних організаціях, очолював бібліотеку та видавництво «Просвіта» в Ужгороді. У своїх спогадах про закарпатську «Просвіту» дружина Павла Кукурузи Марія згадувала бібліотеку «Просвіти», яка знаходилася на другому поверсі Народного Дому в Ужгороді [7, с.75]. На початку державності Карпатської України за дорученням влади евакуював з Ужгорода до Хуста державні бібліотеки та архів історичних документів крайового уряду. Президент Августин Волошин у 1938 році призначає Павла Кукурузу державним бібліотекарем та керівником архіву Карпатської України.

Після окупації Карпатської України у березні 1939 року Угорщиною Павла Кукурузу арештували і в грудні цього року вислали за межі Закарпаття. Після переїзду до Чехії його забрали до Німеччини на примусові роботи. Після звільнення Павло Кукуруза повернувся в Чехію, працював технічним редактором у культурно-науковому видавництві Українського Національного Об'єднання (1941–1943). У 1943 році був заарештований гестапо і відправлений у концентраційний табір Терезієнштадт, дворічне перебування в якому сильно підірвало його здоров'я.

У 1945 році, перед вступом більшовицьких військ до Праги, Павло Кукуруза емігрує до Мюнхена. За дорученням Українського Технічно-Господарського Інституту створює «Поліграфічну базу», де друкувалися поліграфічним способом наукові підручники для студентів.

У 1947 році у тому ж Мюнхені, видає власним накладом літографічним способом «Історію Закарпаття» Василя Пачовського та казки «Нашим малютам», автором яких є сам, а ілюстрації до яких зробив Е. Козак [6, с. 284].

У 1949 році Павло Кукуруза разом із дружиною та дітьми переїжджає в Міннеаполіс, штат Міннесота (США), де мріяв розгорнути нову діяльність. Його здоров'я, сильно підірване в концентраційному

таборі, вже більше не дозволило йому активно працювати ні в громаді, ні у видавництві. До останніх днів життя він уважно стежив за подіями на своїй батьківщині та в діаспорі. Помер Павло Кукуруза 14-го лютого 1978 року в Міннеаполісі. Поховано його на Українському цвинтарі при Церкві св. Андрія Первозванного в Бавнд-Бруку, Нью-Джерсі.

Підсумовуючи значимість постаті Павла Кукурузи у відродженні Карпатської України ось як відгукується Симон Наріжний: «Значну працю виконали емігрантські діячі на Закарпатті і в галузі видавничій. На цьому полі чи не найбільше попрацював Павло Кукуруза – організатор і власник видавництва «Пчілка» в Ужгороді. Накладом П. Кукурузи під фірмою «Пчілки» було видано протягом 1923–1938 років 73 книги (назви) в кількості 102 200 примірників на загальну суму 1 352 900 корон...» [4, с. 106].

У 1996 році виходить стаття Зірки Гренджі-Донської до 100-річчя від дня народження Павла Кукурузи. Вона зазначає: «Завдяки дружині Павла Кукурузи, Марусі, одержала я недавно неповний список видань «Просвіти» під редакцією Павла Кукурузи. Відомо, що тих видань було біля 80, однак повного списку, на жаль, в архіві Павла Кукурузи не знайдено [4, с. 64].

З метою збереження та подальшого дослідження значного видавничого літературного доробку Павла Кукурузи подаємо нижче цей список:

- Духнович А. «Добродітель перевищує багатство». 1921.
- Мартинович Б. «Малий артист», п'єса на одну дію. 1930.
- Підгірянк М. «Вертеп», різдвяна гра на три дії. 1921.
- Кукуруза П. «Календар- альбом». Б-ка «Пчілки». 1928.
- Мартинович Б. «Ілія Муромець». Б-ка «Пчілки».
- Черкасенко С. «Поезії для молоді». Б-ка «Пчілки».
- Черкасенко С. «Пчілка в байках». Б-ка «Пчілки».
- Шевченко Т. «Поезії для дітей». Б-ка «Пчілки».
- Шевченко Т. «Добірні думки». Б-ка «Пчілки».
- Бонзельс Б. «Пчілка Мая». Оповідання. Б-ка «Пчілки».
- Гренджа-Донський В. «Оповідання з Карпатських полонин». Б-ка «Пчілки».
- Кобилянська О. «За гитар». 1922.
- «Козацькі народні думи».

«Пчілка», ілюстрований часопис для молоді. 10 річників (1923–1932).

«Приятель школяра». Кишеньковий календар за рр.1925–26. Б-ка «Пчілки».

Брацайко М. «Масарик як учитель». Б-ка «Пчілки».1932.

Залізник М. «В тропічній Європі». Б-ка «Пчілки».

Кукуруза П. «Боротьба серед звірят». Б-ка «Пчілки».1925.

Кукуруза П. «Життя рослин». Б-ка «Пчілки».1926.

Кукуруза П. «Оповідання з природи». Б-ка «Пчілки».1926.

Кукуруза П. «Пчолярство».Порадник для початкуючих. Б-ка «Пчілки» 1928.

Кукуруза П. «Короткий підручник пчолярства». Б-ка «Пчілки».1924.

Кукуруза П. «Приятель пчоляра».Б-ка «Пчілки».1926.

Кукуруза П. і Павличенко «Як перегнати поли з коша до рамкового вулика». Б-ка «Пчілки».1924.

Кукуруза П. і Павличенко. «Пчолярство в ЧСР». Б-ка «Пчілки». 1925.

Підгірянкa М. «А. Духновичеві». Б-ка «Пчілки».

Животко А. «Педагогічні погляди Т. М. Масарика». Б-ка «Пчілки».

«Т. Г. Масарик». Збірник з приводу 75-ти років життя. 1925.

Чапек К. «Розмови з Т. Г. Масариком». Т. I і Т. II. Б-ка «Пчілки» 1933/1935.

Альбом Підкарпатської Руси. Б-ка «Пчілки».1927.

Божук М. «Поезії». Б-ка «Пчілки».1928.

Гренджа-Донський В. «Червона скала». Поема. Б-ка «Пчілки».1935.

«Казочки для дітей». Б-ка «Пчілки».1929.

Кіплінг Р. «Казка». Б-ка «Пчілки». 1925

Кізіма О. «Підкарпатські співанки для хору». 1924.

Грабар. «Атлас звірят», у шести кольорах. Б-ка «Пчілки». 1925.

Бобровський М. «Атлас рослин». В кольорах, у чотирьох мовах. Б-ка «Пчілки». 1929.

Павло Кукуруза в закарпатоукраїнській культурі займає виняткове місце. Своєю діяльністю у цій царині він залишив помітний слід як редактор «Пчілки», видавець книжок, архівіст і бібліотекар. Мало в кого теорія так гармонійно перепліталася з практикою, як у нього.

Нехай це дослідження буде виявом вдячності Павлу Кукурузі за вірне служіння своєму народу, любов до нього, жертвовність, за його прагнення своїми знаннями і справами покращити життя закарпатських українців.

Література:

Федака П. 110-річчя з дня народження Павла Кукурузи – видавця, державного бібліотекаря та директора архіву Карпатської України, редактора журналу «Пчілка» (1896-1978). Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2006 рік. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2005. С. 125–129.

Мушинка М. Син Поділля на Закарпатті: (до 100-ліття з дня народження Павла Кукурузи). Дзвін. 1996. №9. С. 105–107.

Габор В. Українські часописи Ужгорода 1867–1944. Львів, 2003. 562 с.

Зірка Гренджа-Донська. Павло Кукуруза – редактор і видавець (1896–1978). Календар «Просвіти» на 1996 рік. Ужгород : Закарпатське крайове товариство «Просвіта», 1996. С. 59–64.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Ужгород : Закарпаття, 2010. Т. 2. 774 с.

Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. I. 368 с.

Федака П. Закарпатська «Просвіта» у постатях її діячів (1920–2020). Ужгород : ТИМРАНИ, 2020. 400 с. ; іл.

PAVLO KUKURUZA – PUBLISHER, EDITOR AND EDUCATOR

Marija Chornyj,
Head of the Carpathian Department of the Scientific
Library Uzhhorod National University
ORCID:0000-0003-1557-3330

Annotation. The article highlights the life and publishing, educational, public activities of Pavlo Kukuруза in the 20s and 30s in Transcarpathia. Here is a short announcement of the magazine «Bee» (1923–1932), the editor of which was Pavlo Kukuруза.

Key words: Pavlo Kukuруза, editor, Pchilka magazine, publishing activity, magazine «Bee», educational work, Carpathian Ukraine.